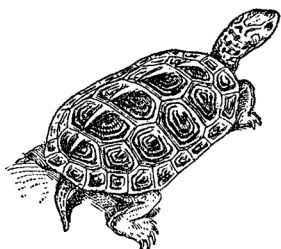

IRODALOM

- Castells, Manuel (2001): *The Internet Galaxy. Reflections on the Internet, Business and Society*. Oxford University Press, Oxford–New York
- Cohen-Tanugi, Laurent (2008): *The Shape of the World to Come. Charting the Geopolitics of a New Century*. Columbia UP
- Csepeli György (2013): *A hatalom anatómiája*. Kossuth, Budapest
- Ferrero, Guglielmo (2001): *A hatalom*. (ford. Járai Judit) Kairosz, Budapest
- Friedman, George (2015): *A következő évtized*. PAGEO, Budapest, 2015. november 18.
- Friedman, George: *The Next 100 Years. A Forecast for the 21st Century*. Doubleday, New York
- Fukuyama, Francis (2012): *A politikai rend eredete. Az ember előtti időktől a francia forradalomig*. (ford. Pető Márk) Akadémiai, Budapest
- Fukuyama, Francis (2005): *Államépítés. Kormányzás és világtrend a 21. században*. (ford. Kitta Gergely) Századvég, Budapest
- Goodin, Robert E. – Klingemann, Hans-Dieter (szerk.) (2003): *A politikatudomány új kézikönyve*. Osiris, Budapest
- Hindman, Matthew (2009): *The Myth of Digital Democracy*. Princeton UP
- Mann, Michael (1986): *The Sources of Social Power. Volume I. A History of Power from the Beginning to A.D. 1760*. Cambridge University Press, Cambridge (Németül: *Geschichte der Macht, 1. Von den Anfängen bis zur griechischen Antike*. Campus, Frankfurt/M, 1990)
- Morozov, Evgeny (2011): *The NET Delusion. The Dark Side of Internet Freedom*. Public Affairs, New York
- Naím, Moisés (2013): *The End of Power*. Basis Books, New York
- Nye, Jr., Joseph S. (2011): *The Future of Power*. Public Affairs, New York
- Russel, Bertrand (2004): *A hatalom. A társadalom újszerű elemzése*. (ford. Ádám András) (2. kiadás) Typotex, Budapest
- Scott, John (2006): *Power. Key Concepts*. Polity Press, Cambridge, UK–Malden, MA, USA (2014-es kiadás • <http://tinyurl.com/z2pgswt>)
- Weber, Max (1987): *Gazdaság és társadalom*. (ford. Józsa Péter) Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest

A LÁTHATATLAN HATALMAK

Almási Miklós

az MTA rendes tagja, professor emeritus,
ELTE BTK Művészetelméleti és Médiakutatási Intézet
almasi.miklos@t-online.hu

A látható hatalmat ismerjük: valahogy úgy, hogy lecsap, börtönbe dug, enyhébb formában hárman-négyen ülnek egy tárgyalóban, és eldöntik, hogy kinek milyen *ne* legyen, vagy – rosszabb helyen: hogy Z nevű és társai bíróság elé állnak, és börtönbe menjenek. E döntések biztosítékát élesben láttuk: tankok vonulnak – Körút vagy Tiennamen tér –, és attól kezdve van a fent (hatalom) és a lent. De a fent is tagozódik: az egyenlők és egyenlőbbek, mindenki a csúcson lévőtől függ vagy valakitől. Mindez a hatalom durva formája – hatékonyabbak a titkos alkuk, a kijátszott ellenfelek, a *Zuckerbrot und Peitshe* ósdi–új módszere – Ferenc Józseftől Kádárig. A *Zuckerbrot* ezernyi technikai árnyalata szofisztikálódott: e módszer variánsait Lukács György annak idején *finom* manipulációnak nevezte, (szemben a tank/gumibot páros *durva* manipulációjával): a finom manipulációban megvesznek, eladnak, rábeszélnek, csábítanak – nincs erőszak, nincs direkt utasítás – ez utóbbi legfeljebb végső esetben: mégis csinálod, mert különben elbuksz. Ennek a struktúrának működtetését írta le Machiavelli, sokszor temették – merthogy a fejlett demokráciában nincs machiavellizmus. Aztán újra meg újra felfedezték: a világpolitika és a kispályás játékosok ma sem lehetnek meg nélküle. Legújabb – szellemes – összefoglalását Henry Kissinger *Word Order* című friss könyvében

olvastam: miért nem működik a hidegháborús stratégia, és hogyan váltott a rend erre a finomabb variációra.

Tézisem szerint itt, ezen a téren következett be nagy váltás. A látható hatalom durva és finom struktúrája mellé az utóbbi harminc évben kinőtt a *láthatatlan hatalom*: nem tudsz róla, nincs arca, személyneve – mégis ő irányít, nem gumibotot vagy manipulációval, nem azzal, hogy megvesz vagy téged, vagy ellenfeled – hanem egyszerűen az ész cselével, hogy hegeli nyelven szóljak. Bevezetőmben csak felsorolok néhányat, működésüket majd a továbbiakban részletezem.

Legyen az első konstrukt a globális *penzpiac*. Arctalan, személytelen: ha egy céget, országot leértékelnek, azt nem valaki csinálja, azt sem, hogy egy országban emelkedik vagy csökken a munkabér. Nem valaki csinálja, hanem, ahogy mondják, a *penzpiacok*. Ami valami kollektív erő, ami ellen alig van apeláta: megfoghatatlan, láthatatlan hatalom. (Néha van neve: IMF, vagy Standard and Poor, de az ilyesmi valójában csak a jéghegy csúcsa, és itt sincs arca-személyneve.)

A második konstrukt legyen a *totális megfigyelés*, a keresőprogramok vagy a közösségi média mellékágbeli foglalatossága. Röviden: adatgyűjtés emberekről, röviden: a magánszférára megszüntetése, a titkok felszámolása – „mindenkiről mindent tudni”, adott esetben

e tudással kereskedni, a megszerzett adatokat betáplálni kormányok titkosszolgálatába. Milyen érzés, hogy e hatalom kezében vagyunk szőröstül-bőröstül?

Milyen érzés az egyén magánéletének totális kiszolgáltatottsága – miközben ugyanennek a gépezetnek vívmányait, mindennapos támaszait naponta használjuk, élvezzük, – nélküle már nem is léteznénk: a világ legnagyobb keresőprogramja nélkül nemigen tudnánk boldogulni. Vagyis ennek a hatalomnak már van neve, de ez csak álnév, miközben hatalmas tudásanyaggal segít percről-percre – ilyen minden keresőprogram. Az viszont már nem látszik, hogy kizsebel, adatainkat letagogatja, olyasmiket is tud, amiket mi nem is tudunk magunkról – és hogy e totális megfigyelés birtokában a világ egyik fontos irányítója lett. Nem látszik, hogy mint *hatalom* áll velünk szemben, hogy kezében vagyunk. Nem látszik, ha igen, nem vesszük komolyan.

A harmadik ilyen láthatatlan hatalom az információs társadalom *aszimmetriája*: a mai IT-világban minden információ, és egyben minden tudható-ismerhető, mert információs társadalomban élünk. Ugyanakkor a legfontosabb világpolitikai döntésekről, a világgazdasági tárgyalások eredményeiről vagy az üzleti trükkök titkairól semmit sem tudunk, egyszer csak valamelyik vészes következménnyel szembesülünk: valahol tudják-csinálják, a társadalom (a világ) ha megfeszül, sem tudhat döntéseikről. „Ők” – orwelli nyelven – mindent tudhatnak, mi – a jónép – ebből a tudásból, az igazán perdöntő információkból ki vagyunk zárva.

Kezdeném az **első** láthatatlan hatalommal: a pénzüccokkal, itt egy közhelyszerű példával. Az interneten pörög egy híressé vált rövidfilm: a BBC riportere faggat egy brókert a lehetséges válságról, és arról, hogy a kormá-

nyok hogyan tudják majd rendbe tenni a világot. A bróker híressé vált válasza: „asszonyom, ön téved, a világot nem kormányok irányítják, hanem a Goldman Sachs.” („not the governments, Goldman Sachs rules the world”.) Gondolhatjuk – talán helyesen – hogy ez csak egy felfújtt hólyag cinikus beszólása. Amit mond, szenciát keltő szlogen. Ám a dolog ennél bonyolultabb. A pénzüccok és a befektetési óriásbankok – mint amilyen az itt említett Goldman Sachs, a világ legnagyobbika – rejtélyes gépezetként működnek, melyek tényleg valós hatalommal rendelkeznek a világ dolgai felett.

Nézzük közelebbről, hogyan? Amikor az euro árfolyama 290-ről 320 forintra ugrik, akkor e váltásban a pénzüccok döntenek. Igaz, hogy egy ország valutáját gazdasági teljesítménye határozza meg, de ennek értékelése a pénzüccokon alakul ki, e teljesítmény alul- vagy felülértékelése során. Vagyis a pénzüccok beáraznak, és döntésüknek katasztrofális következményei lehetnek: lásd a lakáskölcsönök törlesztőrészeleteinek robbanását. Amerikában a jelzáloghitelek törlesztőrészelete szállt el 2006-ban, s ez vezetett a válsághoz. Hogy ez bekövetkezzék, ahhoz irtózatossá hatalom kell – nem is tudjuk áttekinteni gépezeteit. Csak néhány jeléről tudhatunk.

A tévében vagy a médiában a pénzüccokat megszemélyesítik, azt mondják, hogy „a pénzüccok idegesek”, „gyanakodnak” vagy „megnyugodnak” – mintha élő emberről lenne szó. Mert e hatalmat így egyszerűbb elképzelni. Nyilván másról van szó.

A világban naponta háromezer milliárd dollárnyi valuta kering, keresi a helyet, ahol a legkedvezőbb módon válthatna, mondjuk dollárról fontra, jenről euróra. Naponta milliárdnyi tranzakciót bonyolítanak le, milliárdnyi valutaalakzatot váltanak a világban

Tokiótól Sao Paolóig, Frankfurtól Moszkváig – egyik formációból a másikba, s egy-egy valutáért van, aki túlfizet, van, aki alulfizet – és e több millió tranzakcióban alakul ki egy-egy deviza pénzüccpiaci árfolyama: mondjuk, hogy az euró ma 304, holnap 310 forint. A konstruktív voltaképp látható – a neten, a *HVG*-ben, az arab pénzüccváltónál, okostelefonon követhető, de hogy hol, ki, miért „döntött” – az láthatatlan marad. Mert maga a kérdés is értelmetlen: a pénzüccpiac önmozgása alakítja így a benne keringők árait.

Következményeit országok GDP-je, adósságtörlesztésének nehézsége vagy könnyítése, az egyes cégek profitjának csökkenése/emelkedése (vagy épp bedőlése) mutatja. Nagy hatalom. De láthatatlan: tudunk róla, de nem látjuk, ha látjuk, nem értjük a lényegét.

Van, amikor e mechanizmus működése egyszer csak látható lesz. Ilyen volt a napokban is folyó ún. LIBOR-botrány. (LIBOR – *London Interbank Offered Rate*) A világ öt nagybankjának vezetői (Citigroup, Royal Bank of Scotland, UBS, JPMorgan Chase, Barclay) hetente összeülnek és megállapítják a bankok egymás közti kölcsönzésének alapkamatát. Ez lesz a bankközi kölcsönzés alapkamata – ami aztán beárazza, hogy az egyes országokban hogyan alakuljanak a hitelek kamatai, azaz árai. A LIBOR nagy hatalom a világban – mondják, hogy ötezer milliárd dollár napi forgását befolyásolja. Az okosok azt is mondják, hogy e döntésekre épül, hogy 36 ezer vagy 40 ezer dollár lesz-e egy szemeszter ára a Harvardon, hogy Hamburgban vagy Szófiában a kocsira felvett hitel 19 vagy 21 százalék lesz, de a hitelkártyánk kamatát is ez a szám befolyásolja. A világot tetőtől-talpig átfogó hatalmi mechanizmus – amit a pénzüccpiac alakít, aztán az említett öt bank főnökei rögzítenek. Ez a gépezet most azért vált látha-

tóvá, mert csaltak, és a csalás kiderült, robbantva. Csaltak mikroszkopikus léptékben: 2008 óta havi rendszerességgel, egy tízezrednyi százalékponttal feljebb vagy lejjebb srófolták ezt a minden európai gazdasági tevékenységet befolyásoló rátát. Aztán a valós és az elcsalt százalék közötti összeg eme öt bank számlájára vándorolt. (A csalás részleteit persze nem ismerem, de a trükk keretfogalmai, alapszámái ma már bírósági döntésekben olvashatóak, három bank már milliárdos büntetést fizetett.)

Vagyis e példával – amit erős túlzásokban tobzódva adtam elő – azt akartam csak jelezni, hogy itt véletlenül látni lehet a pénzüccpiac arctalan mechanizmusát, mert fülön csípték azokat, akik belenyúltak a gépezetbe.

De ha nincs bűncselekmény – a gépezet akkor is működik, akkor is láthatatlanul ott dolgozik és végül is ott van a részletfizetésed számaiban. Világhatalom, láthatatlanul.

A **második** láthatatlan hatalom, a keresőprogramok világa.

Mindenki használja és örvendezik: egy kattintás és a keresőprogram megmondja, mikor született Velasquez, mi a Celsius és Fahrenheit váltószáma, ki az igazgatója a marosvásárhelyi színháznak, hol volt a Karpfenstein utca, ki fedezte fel a világhírű szopránt, Anna Netrebkót; majd mindent tud, és majd mindenben segít, ha elakadsz – szinte feleslegessé teszi a lexikonokat, kézikönyveket, egy-két kattintásra minden a kezébe kerül. Még ezernyi dolgot is tud, amit megoszt veled: nélkülözhetetlen. Megjelenése hihetetlenül kibővítette a tudás horizontját, és főképp a tudható dolgokhoz való hozzáférést.

Ennek a hihetetlen nagyságú tudásbanknak azonban van egy másik, kevésbé ismert oldala: az adatszimatoló – a használók adatait felkutató, rögzítő – szolgálat: a totál meg-

figyelés. Mindent tud rólad, azt is, amit te nem tudsz. Érettségi fotót kapsz barátodtól, a keresőprogram minden arc mellé oda tudja írni az arc viselőjének nevét, lakcímeit, foglalkozását, tán még betegségeit és vagyoni állapotát is. Pedig a fotó nem új: a kereső program mégis visszakeres, feltúr, dokumentál. Navigálsz: nézed a mobilod, térkép, GPS – isteni, hogy tudod, merre kell menni a Trombitás utca 21-be. Csakhogy a telefonban – amit a zsebedben hordasz – van egy alkalmazás, ami megmondja, hol vagy éppen. Amin először csodálkoztam: állok a Széll Kálmán téren, és a telefon megmondja, hogy a Széll Kálmán téren állok. Mire jó ez? Arra hogy *más is tudja*, hogy éppen hol vagyok: főképp a keresőgép. És nemcsak azt tudja, hol vagyok, de gyakorta használt útvonalaimat, azaz szokásaimat is kifürkészi, és el is raktározza.

És máris itt vagyunk: egyelőre a „láthatatlan hatalom” csücskénél, – mivel hogy személyes adataim idegen kezébe kerülnek. Mikor a legnagyobb navigációs rendszer készült, – *StreetView* néven – spéci autó ment végig a városon, filmezte az utcákat: ennek következtében ma már, ha keresel valamit a Wikipedián, vagy a GPS-en, akkor nem térképet látsz, hanem szinte élő képet az utcákról, házakról. Könnyebb a tájékozódás. Csakhogy, mikor a keresőprogram útvonalakat filmező kocsijai készítették ezeket a felvételeket, akkor a házakkal együtt felvették a házak állapotát, sőt elhaladtukban rögzítették az egyes lakásokban működő wi-fi adatokat is. Ez már kínos lett, mert például Németországban jogi problémát is okozott. A lakók azzal érveltek, hogy mondjuk, épp el akarod adni a házat, ott a kép, ami alaposan cáfolja a ház általad megadott állagát és vele árát. A fotó leértékeli ingatlanod. (A dolog Hamburgban történt, per lett belőle...)

A wi-fi futó beszélgetések – netán kódok – leszívása máig vita tárgya – a cég szerint ezeket az adatokat azonnal törölték, mások kételkednek a kijelentésben.) Az én wi-fi kódomban huszonnégy karakter, betűk számok vegyesen: feltörésbiztos – mondják. De ha már a wi-fi kód is az övék – akkor ez a titkos kulcs már nyilvános lett – és gyanakodni kezdek: minden titkosítás csak illúzió? Csak gyanakszom, mert a per még tart, nincs eldöntve, hogy a hamburgi lakó wi-fi kódját felszippantották-e?

Gyanakszom: Mekkora is ez a hatalom valójában?

Téged is így tart nyilván a világ legnagyobb keresőprogramja, ma már a közösségi oldal is. Úgynevezett profiloddal együtt privátszférad adatait is tudja-tárolja. E jelenségben az az abszurd, hogy ezeknek a személyes adatoknak felét te önként kínálsz fel. Így például a Facebook esetében a rendszer megkérdezi, mi a foglalkozásod, hol laksz, éppen mit csinálsz – és bár ma óvatosabbak a használat, még ma is sokan örömmel válaszolnak ezekre a kérdésekre, és szinte boldogan adják át titkaikat a „megfigyelőnek”. A keresőprogramok jelenleg az arcfelismerő algoritmust tökéletesítik: a nyaralási fotón szereplő barátod neve, foglalkozása pakkra előjön, csatlózik egészségügyi és pénzügyi adataihoz: mindent egy helyen. Mondják, hogy a keresőgépek – az adattárak összekapcsolás révén – hihetetlen átvilágító hatalommal rendelkeznek. Elektronikus levelezésed már rég együtt olvassák a címmel, a többi láthatatlan módszerekkel szerzik be: *on-line* (illetve Skype)-csevegéseidből. Ha felmész a Youtube-ra, ott megismerik filmes, zenei stb. kedvenceid, érdeklődési köröd, ízlésed. Itt is jelentős információ – illetve titokmennység – kerül egy kézbe. Erre reagálva jegyezte fel a neves

német író, Hans Magnus Enzensberger, hogy szegény George Orwell ekkora hatalmat álalmában sem tudott elképzelni (Enzensberger, 2012).

A privátszféra titkainak elhalászását a rendszerek azzal bagatellizálják, hogy mindez csak a te érdekedben történik. A keresőszolgáltatást reklámokból él, tehát ezeket az adatokat cégeknek adják tovább, akik hirdetésekkel ostromolnak téged is, mint mindenkit. A reklámozó pedig hatékony marketingre törekszik. De ha az internetes keresőgép pontosan tudja, mi a foglalkozásod, érdeklődési köröd, akkor a cégek csak célzott reklámokat küldenek: vagyis nem fognak női piperecikkel, vagy vasútgépészeti könyvekkel traktálni. A hivatalos verzió szerint nem kell itt izgulni, a személyes adatokat egy fél év után törlik. Nekem mégis az a gyanúm, hogy valójában megfosztanak privátszféramtól, s benne személyes titkaimtól is.

Igen ám, de közben egy Edward Snowden nevű internet-szabadságharcos (vagy botrányhős) kiderítette, hogy adataid összegyűjtése (ellopása) nem is ilyen ártatlan ügy. Snowden ugyanis olyan dokumentumok ezreit adta közre, melyekből kiderült, hogy az internet-használókat letapogató cégek a megszerzett adatokat nemcsak piaci szereplőknek adják tovább, hanem ebben a játékban az állami szimatolás – titkosszolgálati lehallgatás – is benne van. Ma már sajnos nagyon is tudjuk, hogy ennek az utóbbi foglalatosságnak legitimitását a terrorizmus ellen harc adja: személyes szabadságunk egy részét fel kell áldozni a biztonságért – és ezzel majd minden privát kémtevékenység igazolva lehet. Jelen pillanatban az a gyanú kering az internet világban, hogy az amerikai NSA (National Security Agency) – a legfőbb titkosszolgálati rendszere kiszervezi az adatbegyűjtés jelentős hányadát

az óriás keresőprogramot működtető cégekhez. Így nem csoda, hogy az állami titkosszolgálatok is látják, mit írsz e-mailedben, mire kerestél rá az elmúlt egy évben, netán pornóra vagy szenzitív biztonsági adataira.

Miért baj ez? A legnagyobb keresőprogram pár évvel korábban azzal védekezett, hogy nem kell olyasmit csinálni, ami bűncselekmény vagy kétes ügylet – és akkor a magánembernek nincs is szüksége a privátszféra – a tisztességes emberek titkaiban bárki nyugodtan kotorászhat. Csakhogy ez az érvelés nem állja meg a helyét: a privátszféra felszámolása alapvető emberi jogokat sért, sőt a köznapi életben való tevékenységeket is tönkretelheti. Mondok egy példát: interjúra megy a hölgy, CV-je a kérdező előtt: pár perces közömbös csevej után elhangzik egy fura kérdés: mikorra tervezi a gyerekeit? A hölgy ámuldozik, erről nincs szó a CV-jében. „Nem tervezek gyereket.” Akkor miért próbálkozott két beültetéssel? A hölgy megdermed ijedében: ezek mindent tudnak rólam... E példában magánadat (*magántitok*) szerepel és *magáncég* kezére kerültek privátszféra érintő titkos adatok. Jó, ez a példám fikció volt, de ma már tudjuk, hogy a hölgy neve lehet Angela Merkel is – a német kancellár lehallgatásbiztos telefonját lehallgatta az NSA, az amerikai legfőbb titkosszolgálat. De lehet egy kutatóintézet, ahol a tengervíz olcsó sótalánítási módszerét védették le, ám a titkot lenyúlta egy titkos adatvadász, és egy nagyvállalat már azon van, hogy piacra dobja a német találmányt. (Ez utóbbi példa is fikció – elnézést.)

A fiatal ember, Edward Snowden, aki az amerikai lehallgatóközpontban dolgozott, lelkiismeretére hallgatva publikált többszáz ezer addig senki által nem tudott leleplező tény a világhatalmak diplomáciájáról, háborús bűneiről, és mellékesen a keresőszolgálá-

tok magánéleti titkait felkutató tevékenységéről. A fiatalember elleni hajtóvadászat ma is folyik, nem is ezért emlitem. Azzal sem foglalkozom, hogy Snowden hazaáruló vagy szabadsághős – erről is élénk vita folyik manapság. Számomra az a figyelemre méltó, hogy a fiatalember leleplezte az általa megpiszkált rendszer működését: 1) hogy mindenkit, akár hétmilliárd embert is megfigyelnek, rögzítik az adataikat, 2) ebben az állami hálózatban magáncégek (keresőprogramok vagy közösségi portálok) is besegítenek. Így aztán nem csoda, hogy nemzetbiztonsági szempontok teljesítése mellett kereskednek is a titkos adatokkal: a vállalat, ami eddig piacvezető volt találmányaival, lemarad, mert ötleteit, újításait ellopják.

A láthatatlan hatalom centrumában vagyunk: keresőgépektől a titkosszolgálatig (a PRISM rendszeréig) felszámolják az emberek privátszféráját. E láthatatlan hatalom ma már legfelsőbb politikai viták témája: az NSA főnökét pár éve kongresszusi bizottságban faggatták, hogy mire terjed ki a megfigyelés, adatrögzítés: a tábornok válasza az volt, hogy mindenkit és mindent megfigyelnek, akár hétmilliárd embert is. A tábornokot azóta leváltották – ám a rendszer maradt, felteszem, ma is működik. A felhatalmazást a terrorelenes *Patriot Act* adta, ami a 9/11 sokkja után született – a hatékony védekezés feltétele, hogy a cég mindenféle korlátozás nélkül tudja felkutatni lehetséges ellenségeit. És napjaink véres eseményei csak erősítik egy ilyen rendszer szükségességét. Csakhogy a módszerrel sérülnek a normális állampolgárok civil jogai is. S bár e törvényt többször is finomították, a megfigyelés, adatgyűjtés-tárolás óriásrendszere maradt: ez ellen a totális lehallgatás ellen az egyes ember vagy akár egy cég, s még inkább egy-egy ország – szinte védtelen. Az

alapvető szabadságjogok korlátozása a tét. Ahogy a Nobel-díjas Mario Vargas Llosa perui író fogalmazott: *a dolog jó, de túl nagy árat fizetünk érte*. Sokan abban reménykedtek, hogy egy ilyen végtelen méretű adattömeg kezelhetetlen, sőt tönkreteszi magát a rendszert – de ez a remény téves volt: az információs technológia áttörte ezt az akadályt is.

Az adattömeg feldolgozása az IT legfrissebb kutatásain alapul: az ún. Big Data kutatásából több derül ki, mint egy-egy ember, cég, intézmény megfigyeléséből. De ennek a rendszernek fordítottja is igaz: a hacker – az adatlopó, rendszereket feltörő „ellenség” is hozzáférhet az óriási adattömeg bányászati eredményeihez. Snowden belső ember volt, a titkosszolgálat centrumában dolgozott, így tudta megcsapolni a *Cég* titkos irattárát – de ma már tudjuk, hogy e rendszer kívülről is feltörhető. A hatalomépítésbe belép a hacker, aki már nem kócos balhéfiú vagy a szubkultúra játékos: hanem ellenhatalom, ami része a titkosítás és titokfeltörés rendszerszerű szembenállásának. Ha úgy tetszik: itt már hatalom áll szemben hatalommal: nem akarok apokaliptikus képeket felvázolni, de egy laptoppal meg lehet bénítani egy város elektromos hálózatát, vízrendszerét – hogy másról ne is beszéljünk.

Többször utaltam a keresőprogramok adattömege és az állami adatkutatás közötti anyagcserére. A keresőprogramok hivatalosan minden fórumon cáfolják az állammal való közreműködést: civilekre vonatkozó adatokat csak bírósági végzésre adnak át állami szerveknek. Úgy gondolom, hogy el kell fogadnunk a keresőprogram főnökének érvelését. Habár ebben nem vagyok biztos.

De van itt egy bökkenő. Maga a világot átfogó IT-rendszer: a komputereket működtető operációs rendszer. Egy-egy új operációs

rendszert ICANN-nak (*Internet Corporation for Assigned Names and Numbers*), egy eredetileg amerikai, mára nemzetközi IT-szervnek kell engedélyeznie. Mármost a városi legenda szerint egy operációs rendszer csak úgy kerülhet forgalomba, ha az állami szerveknek biztosít egy ún. *hátsó bejáratot* az amúgy zárt, tűzfalal védett rendszerbe. Ezen a szinten jöhet létre a cégeként működő keresők és az állami megfigyelés végső találkozása: ez a „hátsó bejárat” biztosítja a két rendszer közötti adatáramlást. Ez utóbbi mondatom nem tudom igazolni, jelen pillanatban, hivatalos vélekedésben a keresőprogramokat üzemeltető cégek csak bírósági felkérésre adhatnak ki magánadatokat. Fel kell tételeznem, hogy a keresőprogramok adattömege és a kereskedelmi forgalom igényei között nincs formális üzleti kapcsolat – csak az a helyzet, hogy az adatok mégiscsak kiszivárognak, és valahogy átkerülnek a civil, azaz üzleti felhasználó körébe is. A „hogyanra” nincs válaszom.

A privátszféra felszámolásáról beszéltem. Félév közepén megkérdeztem hallgatóimat, hogy nekik hogy tetszik ez a helyzet. Azt válaszolták, nekik mindegy, ki tudja meg, mit csinálnak, kivel kerülnek ágyba, hányast kapnak a szigorlaton, vagy mikor költöznek szüleikkel Norvégiába. A totális lehallgatás számukra teljesen érdektelen, az élet másról szól. Hát így egy generáció. A világ is megosztott e kérdésben: Németország háklis a privátszféra érinthetlenségére, Amerika – a terrorfenyegetettség miatt – kevésbé. Ez egyes országok különbözőképpen reagálnak. Akárhogy is: a láthatatlan hatalom, a Nagy Testvér figyel.

Mindezen túl van itt egy filozófiai probléma is: úgy gondolom, hogy civilizációnk a titok nélküli ember típusa felé halad, pedig az ember a titkai nélkül nem képes egyéniség

lenni. (Nem véletlen, hogy évszázadokon át volt a gyónási, orvosi, üzleti titok – a magánember titokszférája – eddig úgy tudtuk – személyiségalkotó komponens. Ez Georg Simmeltől Jacques Derridáig kiemelt szociokritikai toposz volt. Nyilván nem titkos félrelépésekre vagy fürdési szokásokra gondolok. Vannak szubsztanciális titkaink, melyeket nem szeretnénk senkivel sem megosztani. Mert személyiségünk részei. Mára ez eltűnően van. Lásd Giorgio Agamben könyvét, *The Man without Content* (1999), amely nem pont a titkok ellopásáról szól, csak a titoktalanság civilizatorikus veszedelmére utal.

A harmadik láthatatlan hatalom az információs társadalom *aszimmetriája*. Eddig is tudtuk, hogy a mai világot az információáramlás mozgatja, és hogy minden információ: pénz, hatalom, nemzeti lét, magánélet. Azt már kevésbé, hogy az információ aszimmetrikusan oszlik el a társadalmakban. Azért nem tudunk erről, mert elhisszük az „információs társadalom” szlogenjét, miszerint ebben az új (digitális) korszakban az információ szabadon áramlik, és hogy elvileg mindenki mindenhez hozzáférhet. A valóságban az a helyzet, hogy két egymásra épülő világ létezik: vannak, akik hozzáférnek, és vannak, akik nem, más szóval, akik tudnak, és akik nem. Az információáramlás hierarchizált folyamat. Más szóval: hatalmi megosztás. Akik hozzáférnek az információhoz (vagyis „tudnak”), azok lekörözik – rosszabb esetben kizsákmányolják – azokat, akik nem férnek hozzá az információhoz (azaz: nem tudnak). A hozzáférés (*access*) az információs társadalom kulscategóriája lett.

Akik rendelkeznek az élet, a gazdaság, politika kulcsinformációival, azok kezében jelentős hatalom halmozódhat fel – szemben azokkal, akik nem juthatnak el az életünket

meghatározó alapvető tudnivalókhöz: tehát az információáramlásból kifejejtettek (kizárta) tömegi.

Ez az aszimmetria biztosítja a láthatatlan hatalom rendíthetlenségét: a társadalom többségének fogalma sincs, mi történik a képes hírek mögött, mi mit jelent valójában – azaz túl a hivatalos kommunikáció jelszavain, fogalma sincs, mi, hogyan, miért határozza meg életüket. Mint ahogy arról sem tud semmit, mi igaz, mi propaganda vagy szimplán hazugság a közbeszédben. Az aszimmetria valami ködös álvalóságban tartja az információból kizárt páriákat, csoportokat, egyéneket. Röviden: ez az aszimmetria – vagy információs hierarchia – tehát a hírek, adatok, titkok, fontos alapstruktúrák ismeretének hatalomfenntartó eloszlása.

A digitális korszak felszabadítja az információ elérésének korábbi korlátait – egyre bővülő lehetőséget hozott az alapvető információ megszerzésére. (Az internethasználók aránya Magyarországon 74%.) Az adat szép, a releváns információk iránti érdeklődés (ne csak pornót nézzen a felhasználó) ennél kevesebb, de a maradék szám körülbelül jelzi a képben lévők számát. A szép adatsort gyengíti az a tény, hogy a végső, titkos információhoz való eljutást a hozzáférés korlátozza. Hiszen ma is az a helyzet, hogy van, amihez szabadon hozzáférhetsz, és van, amihez nincs jogosultságod, hiába tudod, hol kell keresni. A hozzáférési jogosultságok is hierarchiát

képeznek. (Erről Jeremy Rifkin *The Age of Access* című 2001-es könyve ír alaposabban.)

Ha már a hozzáférés korlátait említem, van egy ennél is szomorúbb tényező: a világpolitikát is az információ aszimmetriája jellemzi, aminek segítségével országokat zárnak ki az információáramlásból. A titkosszolgálatok által „tudott” hír- és információanyag hierarchikusan oszlik meg: van, amiről csak az ún. *Five Eyes* tudhat. A betekintésre jogosult öt ország: Amerika, Anglia, Kanada, Ausztrália, Új-Zéland, – tehát az angolszász nemzetek. A legfontosabb titkokat ezen országok tudhatják, – a többiek csak, mint „harmadik fél” hírmorzsákkal kénytelenek megelégedni. Így például Európa, Németország vagy a NATO-országok javarésze is ilyen *harmadik fél* státusra vannak ítélve, az öt nagy csak azt osztja meg velük, amit jónak lát. Róluk – tehát például a szövetséges Németországról – bármit és mindent tudhat a Big Five, de amit megtudott, azt nem köteles megosztani szövetséges társaival – például Németországgal.

A kép, amit festettem, nem vidám. De a demokratikus nyilvánosság – reményeink szerint – egyre inkább visszaszorítja a láthatatlan hatalmak befolyását. Legalábbis fellebbenti a láthatatlanságot biztosító fátylakat.

Kulcsszavak: *a pénzpiacok láthatatlan hatalma, a totális megfigyelés (megfigyelés), a „hozzáférés” egyenlőtlensége, információs páriák*

IRODALOM

Agamben, Giorgio (1999): *The Man without Content*. (Trans. by Georgia Albert) Stanford University Press, Stanford
 Enzensberger, Hans Magnus (2012): Armer Orwell. *Der Spiegel*. 2012. 03. 26. 13. • <http://www.spiegel.de/spiegel/print/d-84519417.html>

Greenwald, Glen (2014): *No place to Hide. Edward Snowden, the NSA, and the US Surveillance State*. New York
 Rifkin, Jeremy (2001): *The Age of Access*. J. P. Tarcher/Putnam, New York
 Simmel, Georg (1907): *Das Geheimnis*. • <http://socio.ch/sim/verschiedenes/1907/geheimnis.htm>

FILMEK

Citizenfour – Laura Poitras dokumentumfilmje Edward Snowdennel, 2013. • http://www.democracynow.org/2014/10/23/citizenfour_inside_story_of_nsa_leaker

Snowden – Oliver Stone filmjének előzetese már látható az interneten, a film tervezett bemutatója 2016. szeptember. • <https://www.youtube.com/watch?v=8RKt0oYh4so>

KERESŐPROGRAMOK ÉS KÖZÖSSÉGI OLDALAK MEGFIGYELŐ TEVÉKENYSÉGÉRŐL

(2013): [https://en.wikipedia.org/wiki/PRISM_\(surveillance_program\)](https://en.wikipedia.org/wiki/PRISM_(surveillance_program)) „A PRISM tevékenysége akkor lepleződött le, mikor e (titkos) programról szóló dokumentumokat Edward Snowden nyilvánosságra hozta, a *The Washington Post*-ban és a *The Guardian*-ben. Snowden ekkor még az NSA szerződéses alkalmazottja volt, és Hong Kong-i látogatásakor adta közre ezeket a titkosított anyagokat. A kiszivárogtatott dokumentumok 41 PowerPointos slide-ot tartalmaztak, melyek közül négyet újságcikk formában is publikált. A kiszivárogtatott dokumentumok megneveztek néhány internettechnológiával foglalkozó céget is – beleértve a Microsoft 2007-es

dokumentumát, valamint a következő cégek anyagait: Yahoo 2008, Google 2009, Facebook 2009, Paltalk 2008, YouTube 2010, AOL 2011, Skype 2011 és az Apple 2011-ből származó dokumentumát.”

A STREETVIEW-RŐL

Ilse Aigner, bajor miniszterelnök-helyettes: *Million-Fold Violation of the Private Sphere: German Minister Takes on Street View*. *Der Spiegel*, 2010. 02. 08. <http://www.spiegel.de/international/germany/million-fold-violation-of-the-private-sphere-german-minister-takes-on-google-street-view-a-676616.html>

A francia adatvédelmi hatóság (NIL) 150 000 € bírsággal sújtotta a Google-t a privátszféra megsértésével kapcsolatban: *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 2015. 10. 19.

A FACEBOOKRÓL

Grady, D.B. – Ambinder, Marc: *Mark Zuckerberg Runs A Giant Spy Machine In Palo Alto, California*. *Business Insider*, 2013. 07. 16. • <http://www.businessinsider.com/deep-state-on-social-networking-privacy-2013-7>

A német fogyasztóvédelmi központ (VZBV) feljelentést tett a Facebook ellen személyes adatok forgalmazása miatt.

